

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серія «Національна безпека». Випуск 6

Б. О. ПАРАХОНСЬКИЙ
Г. М. ЯВОРСЬКА

**АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ
РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ:
ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Київ 2014

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Б. О. Парахонський, д. філос. н., проф.;

Г. М. Яворська, д. філол. н, проф.

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

- Парахонський Б. О.**
П 18 Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська; за заг. ред К. А. Кононенка : аналіт доп. / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. – К. : НІСД, 2014. – 48 с. – (Сер. «Національна безпека», вип. 6).

ISBN 978-966-554-228-5

Проаналізовано головні виклики та загрози національній безпеці України в умовах сучасного міжнародного безпекового середовища. Розглянуто напрями регіональної політики України, реалізація завдань за якими відповідає євроінтеграційним прагненням України. Окрему увагу приділено питанням безпеки в Чорноморському регіоні, наслідкам кризи європейської безпеки в умовах російської агресії і підвищенню ролі НАТО, що зміцнює свій оборонний потенціал у регіоні. Обґрунтовано необхідність здійснення Україною проактивної міжнародної політики та потребу створення нової, дієво інтегрованої у систему міжнародної та регіональної безпеки, системи національної безпеки, яка відповідатиме масштабам існуючих загроз.

Розраховано на спеціалістів у сфері зовнішньої політики та національної безпеки.

Вступ

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

Міжнародне безпекове середовище нині опинилося у стані глибокої кризи, яку оцінюють як наймасштабнішу з часів розпаду «холодної війни». Експерти та політики заговорили про загрозу глобального конфлікту, осередком якого можуть стати події у Східній Європі.

В умовах постбіполярного світу економічна стабільність і процвітання країн Європейської спільноти були забезпечені наявною системою міжнародної безпеки. Унаслідок російської агресії проти України, окупації Криму та подій на Сході України система європейської і глобальної безпеки виявилася багато в чому безпорадною та неефективною, що поставило під сумнів можливість подальшого сталого розвитку на континенті. При цьому Україна опинилася на зламі глобальної системи безпеки, у найбільш гарячій точці зіткнення інтересів глобальних гравців.

Дії Росії проти України підривають регіональну стабільність у країнах від Балтії до Чорноморсько-Каспійського басейну, кидаючи виклик НАТО як ключовому елементу європейської безпеки та ставлячи під сумнів подальшу долю всього Європейського проекту й ідеї об'єднаної Європи.

Специфіка нинішньої безпекової кризи значною мірою полягає в тому, що вона розгортається в умовах глобалізації, тобто кардинального підвищення ступеня взаємної залежності суб'єктів міжнародної політики. Це вимагає підвищення рівня міжнародної відповідальності від учасників системи міжнародних відносин.

Натомість нехтування міжнародними зобов'язаннями, особливо з боку впливового гравця, таке як порушення РФ низки основних міжнародних домовленостей і угод, може призвести до непередбачуваних наслідків на регіональному та глобальному рівнях, підриваючи можливості сталого економічного і культурного розвитку у Європі та світі.

Найважливішим пріоритетом національного поступу є залучення країни до процесу світового цивілізаційного та економічного розвитку. У сучасному світі домінує жорстка закономірність: жодна країна не може досягти істотного зростання добробуту населення без інтенсивного входження до світової політичної та економічної системи. Разом з тим глобалізація вносить свої зміни до сфери національної та міжнародної безпеки, до визначення засобів протидії сучасним загрозам.

Процеси глобалізації визначають головні тенденції розвитку світової економіки та політики, а також спричиняють кардинальні зміни в міжнародному безпековому середовищі, яке стає дедалі динамічнішим і суперечливішим. У структурі національних інтересів на перший план виходить володіння передовими технологіями, найсучаснішими засобами зв'язку та комунікацій. Сучасний технологічний, економічний, інформаційний розвиток призвів до появи широкого спектру загроз нового типу, посилює дію вже відомих загроз, що провокує невизначеність світового простору безпеки, а в деяких випадках стимулює міжнародних акторів до випереджального застосування сили.

У глобалізованому суспільстві негативні наслідки глобалізації значно більше уражають країну, яка залишається на узбіччі простору розвинених країн світу. В умовах глобалізації Україна, прагнучи здобути в перспективі статус впливового суб'єкта міжнародних відносин, має шанс використати переваги глобалізації для власного розвитку, тоді як залишаючись об'єктом дії зовнішніх сил отримає здебільшого її негативні наслідки.

Під впливом глобалізації відбуваються трансформації у міжнародній системі, розширюється склад учасників міжнародного політичного процесу. Поряд з національними державами на сучасній світовій арені діють міжнародні об'єднання, організації та інші недержавні актори. Водночас відбувається послаблення базових інститутів міжнародного регулювання, які є недостатньо ефективними у протидії сучасним викликам і загрозам.

Основні позиції в наднаціональних і транснаціональних інституціях посідають провідні держави світу, які домінують у глобальних економічних процесах і впливають на вирішення проблем міжнародної безпеки. На тлі посилення взаємодії і взаємної залеж-

ності країн світу формуються нові «центри сили», конкуренція між якими за вплив та ресурси постійно зростає. Підвищується рівень відкритості міжнародної системи, що створює нові можливості та водночас стимулює виникнення нових загроз і викликів безпеці. Нагальною потребою стає створення більш гнучких систем безпекової взаємодії, здатних швидко й ефективно реагувати на нові виклики.

Під впливом процесу глобалізації у сучасному світовому розвитку відбуваються динамічні, часом радикальні зміни, які потребують нових підходів та істотного переосмислення. Ліквідація біполярності часів «холодної війни» не відміняє конкуренції доктрин і стратегій, боротьби за домінування способів інтерпретації та розуміння сучасності, не заперечує можливість для націй та держав конструювати власні порядки реальності, а отже, вступати між собою у суперечності, що можуть призвести і до збройних конфліктів.

Сучасний світ виявився неспроможним подолати істотні суперечності свого існування. Процеси, пов'язані із закінченням «холодної війни», сприяли формуванню нових викликів у системі міжнародної безпеки. Такі країни, як США, намагаються дотримуватися стратегії лідерства, формуючи власну модель управління процесами світового розвитку.

Певні амбіції щодо посилення власних впливів у глобальному вимірі має Китай. Зрозуміло, що навряд чи відмовлятиметься від імперської традиції і Російська Федерація. Загострюється конкуренція між РФ та ЄС за впливи на пострадянському просторі. Боротьба між двома взаємовиключними інтеграційними проектами, що пропонують Україні, підвищує тиск на неї обох сторін. При цьому непослідовність та невизначеність східної політики ЄС створює додаткові виклики для України й регіону загалом.

Політика ЄС щодо Росії досі базувалася на постійних спробах переконати РФ, що європейська інтеграція країн пострадянського простору насправді не спрямована проти Росії. Однак конфлікт між правом пострадянських держав самостійно обирати своїх союзників та інтеграційні пріоритети (право, що відстоює Захід) і економічним та політичним підпорядкуванням цих країн Росії (що є метою Москви) призвів до агресії Росії проти України, анексії Криму, застосування з боку РФ засобів «гібридної війни» і підриву всієї системи регіональної та глобальної безпеки.

Конфлікти та нестабільність на Близькому Сході і в Північній Африці також загрожують не тільки регіональній, а й глобальній стабільності, концентруючи майже всі актуальні загрози міжнародній безпеці. Значні виклики для європейської стабільності продо-

вжують існувати у Близькосхідному регіоні. До зони зростаючих ризиків належать країни Чорноморського ареалу, зокрема Україна.

Водночас неспроможність міжнародних організацій ухвалювати своєчасні й адекватні рішення для вирішення кризових ситуацій у регіоні свідчить про низьку ефективність існуючих глобальних та регіональних безпекових механізмів і ставить на порядок денний питання про їх реформування й адаптацію до сучасних тенденцій світового розвитку. Останнім часом це стало особливо очевидним на прикладі Ради безпеки ООН, дії якої виявилися практично заблокованими Росією, що зводять нанівець спроби врегулювати за допомогою РБ українсько-російську кризу.

Сучасне бачення світового порядку та характеру міжнародних відносин ґрунтується на тому, що світовий геополітичний простір поділено не стільки між великими державами із сферами їх впливу, скільки внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де панує закон і міжнародне право та пріоритетними є права людини, з сферою невизначеності, якій властиві зневага до закону, численні локальні конфлікти, гіпертрофія кримінальних сил тощо – усе те, що становить загрозу безпеці, стабільності та розвитку людської цивілізації.

Процеси глобалізації, які штовхають до дедалі більшого усвідомлення принципів єдності світу та неподільності безпеки, вимагають, щоб місце конфронтаційної моделі міжнародних відносин посіла інша, більш цивілізована система світового порядку, яка будуватиметься вже не на протистоянні світових сил, а на їх консолідації та ефективній взаємодії. Проте на сьогодні події розвиваються в протилежному напрямі, і глобалізація виконує в них роль посилювача процесів, які спричиняють більший хаос.

Однак у будь-якому разі національна безпека не може бути гарантована без тісної співпраці із впливовими міжнародними структурами безпеки субрегіонального, регіонального, трансрегіонального та глобального рівня. Дбаючи про свою безпеку, кожна держава або група держав має інтенсивніше долучатися до процесів підтримання світового міжнародного порядку, розбудови дієвих механізмів стабільності, розцінюючи це як важливий чинник власної національної безпеки.

Європейська інтеграція є важливим чинником процесу глобалізації сучасного світу та продовженням магістрального шляху модернізації світової цивілізації. Розвиток процесів консолідації Європи вимагає від європейців визначення своїх геополітичних та економічних інтересів на глобальному рівні і практичного формування орієнтованого на Європу гео економічного простору з відповідним входженням суміжних країн до сфери європейських інтересів. Орі-

ентуючись на європейську модель розвитку, Україна позиціонує себе як європейську державу, спроможну зробити вагомий внесок у розбудову європейської економічної, політичної та безпекової системи.

Через загострення загальної ситуації у світі сучасна система європейської безпеки є у стані випробування. Специфіка безпекового середовища в Європі донедавна полягала в тім, що загрозу виникнення тут повномасштабного воєнного конфлікту оцінювали як низьку, натомість сукупний ефект від дії новітніх загроз міг би мати для континенту руйнівні наслідки. Однак нині з огляду на події, пов'язані з російською агресією проти України, такі міркування починають суттєво переглядатися.

Світова економічна криза значно вплинула на формування європейського безпекового середовища, політику провідних держав та міжнародні безпекові структури. Крім очевидних внутрішніх економічних проблем, у низці європейських країн існує небезпека політичної нестабільності. Обсяги державних витрат на потреби безпеки та оборони були помітно скорочені.

Починаючи з 2011 р. система безпеки в Європі опинилася під тиском нових загроз та викликів. Події на Близькому Сході та в Північній Африці зумовили різке посилення уваги до безпекових питань у Європі та світі. За масштабами та глобальними наслідками ці події виявилися співмірними з фінансово-економічною кризою 2008 р. і терористичною атакою 11 вересня 2001 р. у США. Вони вплинули на безпекову ситуацію в Європі та світі, стали жорстким випробуванням для міжнародної спільноти на спроможність діяти разом у протистоянні новітнім загрозам. Однак цей сигнал належним чином не був усвідомлений, у результаті європейська та, ширше, трансатлантична спільнота виявилася не готовою до нових випробувань міжнародної системи безпеки, що виникли внаслідок дій РФ і поставили під загрозу безпекову ситуацію у Європі та світі.

Міркування національного прагматизму дедалі частіше переважають у підходах до вирішення спільних проблем. Зростає небезпека міждержавних збройних конфліктів та їх неконтрольованого розвитку, поширюються односторонні нелегітимні з погляду міжнародного права дії, які істотно підривають стабільність. При цьому існуючі механізми підтримки безпеки з очевидністю не справляються з такими викликами, навіть на рівні правового оцінювання та регулювання. Водночас на сьогодні жодна європейська країна неспроможна самостійно вирішувати стратегічні проблеми безпеки.

Ці події засвідчили також неефективність і квалітет Європейської політики сусідства (ЄПС), яка виявилася неспроможною

попередити та пом'якшити ризики для Європи на середземноморському напрямку, а також, як з'ясувалося з огляду на останні події в Україні, і на східноєвропейському. ЄС доводиться вибудовувати нову концепцію відносин зі своїм оточенням, що особливо стосується його східних сусідів, насамперед України.

1. УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ БЕЗПЕКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У світі змінюються геополітичні конфігурації, посилюється суперництво провідних глобальних і регіональних сил за перерозподіл сфер впливу, зокрема в пострадянському просторі. У регіоні об'єктивно присутні інтереси найбільш впливових світових держав, відносини між якими не набули стійкого позитивного характеру. Нові незалежні держави, що зазнають складних суспільно-політичних трансформацій, через політичну та стратегічну невизначеність стають об'єктами асиметричного тиску – політичного, економічного, інформаційного. Унаслідок цього в них формується зона підвищеного ризику, обумовлена дією новітніх загроз, притаманних глобальному середовищу безпеки.

Україна виходить з того, що однією з найважливіших гарантій її суверенного розвитку та підтримання системи колективної безпеки в європейському і трансатлантичному просторі є розвинена кооперація в політичній, економічній, гуманітарній, інформаційній та військовій сферах. Підґрунтя такого співробітництва створюють процеси глобалізації економічних відносин, а також посилення тенденцій взаємовпливу, необхідності узгодження позицій усіх зацікавлених сторін з питань можливого застосування військової сили у ситуаціях, пов'язаних із забезпеченням тривалого миру в громадянських, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктних ситуаціях.

До цього часу європейська архітектура безпеки фактично зберігала поділ континенту на дві частини: НАТО/ЄС з одного боку та Російська Федерація з афілійованими з нею структурами (ОДКБ, ЄврАзЕС, Митний союз тощо) – з іншого, між якими існує т.зв. «сіра зона» у вигляді низки пострадянських країн, до яких входить і наша держава. Україна за цих умов постійно є під зростаючим тиском різноспрямованих центрів впливу. Можливості держави щодо протидії деструктивним наслідкам такої ситуації значно стримувалися невизначеністю її зовнішньополітичного курсу під час вирішення питань регіональної безпеки.

Водночас транскордонний асиметричний характер новітніх загроз виключає можливість самостійного протистояння їм з боку окремих держав. Україна не є членом ЄС та/або НАТО, а тому не може брати повноцінної участі у формуванні механізмів європейської безпеки. Не маючи власної потужної та ефективної системи безпеки й оборони, наша країна фактично опинилася в зоні «вакууму безпеки».

Як свідчать останні події, відносини партнерства з НАТО, так само як відносини сусідства з ЄС, принципово не вирішують проблеми ефективного протистояння новітнім загрозам. Хоча Україна співпрацює з цими організаціями, проте вона не є їх членом, тому не отримує гарантій власної безпеки. Водночас не випадково саме гальмування та спроби повного припинення процесів європейської інтеграції України перетворили її на об'єкт з'ясування стосунків між Заходом і Сходом. Ситуація невизначеності диктує свої правила гри, за якими наша держава здійснювала непослідовну і прив'язану до політичної та економічної кон'юнктури політику. В умовах нестабільності міжнародного середовища безпеки це значно підвищило ймовірність реалізації потенційних загроз і викликів для України.

Зволікання з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС колишнім керівництвом країни могло призвести до повного зриву євроінтеграційного курсу нашої держави. Як наслідок Україна ризикувала залишитися в ролі держави, яка в умовах глобалізації втрачає ефективні важелі протидії новітнім загрозам, радикально послаблюючи можливості захисту власних національних інтересів та остаточно перетворюючись на несамостійну буферну зону між потужними міжнародними гравцями, які дедалі більше посилюють свій тиск на неї. Цілком вірогідним був варіант повного входження України в російську зону геополітичного та економічного впливу, що мало б наслідком втрату державою суверенітету.

Асоціація нашої країни з країнами об'єднаної Європи – це можливість виходу України із «сірої зони» безпеки. Внаслідок цього можна передбачати зростання тенденції до певного звуження простору невизначеності і, відповідно, підвищення рівня регіональної та

глобальної стабільності в Європі та світі. Такі пострадянські країни, як Грузія та Молдова, підписавши угоди про асоціацію з ЄС, також зробили важливий крок до виходу з небезпечної зони невизначеності. Це ситуація, у якій виграють усі, оскільки учасники європейської безпекової архітектури зацікавлені у зміцненні стабільності в цій частині світу.

Традиційно Україна в умовах геополітичного тиску з боку ключових міжнародних гравців будувала власну міжнародну та безпекову політику здебільшого в режимі реагування на виклики, що, по суті, не залишало простору для реалізації масштабних стратегічних планів. Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС Україна отримала можливість поступового переходу до проактивної, тобто такої, що діє на випередження, політики, спрямованої на створення нової системи національної безпеки, яка відповідатиме масштабам існуючих загроз і буде дієво інтегрованою у систему міжнародної та регіональної безпеки. Отже, наша країна отримує можливість зберегти та зміцнити власну суб'єктність на міжнародній арені, уникнувши небезпеки втрати державного суверенітету під тиском глобальної конкуренції.

Угода в принципі уможливує тісніше об'єднання позицій України та ЄС у сфері безпеки з питань, які становлять обопільний інтерес. Передбачено можливість конвергенції України з безпековими структурами ЄС, що могло б підвищити роль України в архітектурі європейської безпеки та зміцнити перспективу формування системи взаємних зобов'язань у цій сфері. Угода про асоціацію є важливим кроком, що не тільки підвищує рівень національної безпеки, а й надає позитивної динаміки розвитку безпекового сектору.

Наслідком Угоди мало б стати наближення до формування єдиної неподільної системи безпеки на Європейському континенті. Проте з огляду на останні події, ця мета стає дедалі віддаленішою і навряд чи досяжною. Переформатування пострадянського простору з використанням силових методів, що здійснює РФ, зумовлює «термінову необхідність створення нових правил безпеки у світі» з поновленням принципів непорушності кордонів і відновленням дієвості засад міжнародного права і функціонування міжнародних організацій¹.

За роки незалежності в Україні не вдалося досягти значних успіхів у формуванні та реалізації ефективної політики національної безпеки. Кризові явища, що існують у всіх сферах життя країни і

¹ Горбулін Володимир. Україна на розломі глобальної системи безпеки / В. Горбулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-na-rozloomi-globalnoyi-sistemi-bezpeki_.html.

зовнішніх відносин, свідчать про відсутність довгострокової стратегії та стратегічного менеджменту в діяльності владних інститутів.

Реагування на сучасні виклики та загрози в умовах послідовного входження України у світову економічну і політичну систему та активних внутрішньополітичних демократичних перетворень потребує формування принципово нової системи національної безпеки. Вона має відповідати масштабам існуючих загроз, бути дієво інтегрованою у систему міжнародної і регіональної безпеки як їх невід'ємний чинник.

2. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Регіональну політику України у глобалізаційному контексті можна вважати комплементарною до євроінтеграційних прагнень, такою, що має на меті набути переваг у світовому політичному та економічному просторі у спосіб створення локальних схем співробітництва, в яких вона посідала б лідерські позиції. Але Україна, виходячи на рівень активної регіональної політики, здійснює її недостатньо інтенсивно і послідовно, а якщо з боку інших країн виникає потужний спротив її регіональним ініціативам, вона надто легко піддається зовнішньому тиску та втрачає здобуті позиції. Потенціал регіонального співробітництва на всіх рівнях – від двосторонніх форм взаємодії до багатосторонньої співпраці в межах міжнародних організацій – за умови його більш повного розкриття надає країні додаткові важелі протидії викликам глобалізації.

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС (УА) дає Україні змогу посилити власні позиції в регіональному вимірі, зокрема в Чорноморському регіоні, і надати їм нової якості. Насамперед це зумовлено тим, що Україна розпочинає процес реального входження до європейського інституційного, політичного та економічного простору, що відіграватиме стабілізуючу роль. Європейський Союз трактуватиме Україну як частину власного цілісного європейського простору, послаблюючи тиск на нашу державу з боку інших регіональних і глобальних гравців.

Після підписання УА зростає актуальність і з'являються більш широкі можливості для створення *Балто-Чорноморського об'єднання* на базі східноєвропейських країн – членів ЄС (Балтійські держави і країни Вишеградської групи), а також частини країн – учасниць програми ЄС «Східне партнерство» (Україна, Молдова, Грузія). Потенційними партнерами України на цьому шляху можуть бути Балтійська асамблея та Балтійська Рада міністрів. Налагодження зв'язків із зазначеними структурами дозволить використати досвід прибалтійських держав у євроінтеграційному процесі. З іншого боку, реалізація Балто-Чорноморської ідеї наштовхуватиметься на спротив з боку РФ, підвищить ризики російського тиску на ці держави для перешкоджання просуванню інтересів і впливів ЄС на пострадянському просторі, який РФ традиційно вважає зоною своїх інтересів.

Вбачається за доцільне використання досвіду східноєвропейських країн – членів ЄС у процесі євроінтеграції, зокрема створення регіональних організацій для об'єднання зусиль на європейському напрямку. У такому контексті з'являється можливість надання *об'єднанню ГУАМ* (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) нової якості, яка пов'язана із процесами поглиблення інтеграції з ЄС. Новий формат взаємодії країн ГУАМ з ЄС не лише сприятиме пожевліттю торговельно-економічних відносин у регіоні, а й дозволить стабілізувати регіональну геополітичну ситуацію, створюватиме умови для врегулювання «заморожених конфліктів» у Придністров'ї, Криму та на Південному Кавказі.

Інший регіональний формат, який може використати Україна, – це *Вишеградська група держав* (В-4; Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина). Країни В-4 підтримують підписання нашою державою УА і констатують значне просування на шляху євроінтеграційних реформ в Україні. Держави В-4 заявили про свою готовність працювати разом з Україною для якнайповнішого використання потенціалу «Східного партнерства» і створення необхідних політичних умов для подальшої євроінтеграції в Україні. У перспективі країни В-4 готові розглянути можливість приєднання України до Вишеградської групи, що дозволить залучити українську сторону до участі в ключових європейських регіональних організаціях Східної Європи. Крім того, завдяки активному партнерству з В-4 Україна отримує можливість успішно розвивати енергетичне співробітництво з ЄС у спосіб диверсифікації джерел постачання енергоносіїв (особливо газового реверсу).

Однією з найбільш перспективних можливостей (що має також і певні ризики) для України на європейському напрямку є створення у 2014–2015 рр. *зони вільної торгівлі між ЄС і США*. Об'єднання регі-

онів Західного світу в один торговельно-економічний простір, фактично єдиний макроцивілізаційний регіон, не лише підвищить темпи економічного розвитку його учасників, а й створить найбільшу у світі ЗВТ, що об'єднає понад 800 млн населення держав і поєднає найсучасніші технології та інновації.

Україна матиме змогу отримати додаткові переваги від ЗВТ ЄС і США завдяки створенню нових робочих місць та зменшенню залежності свого енергетичного ринку від російських енергоносіїв. Особливо актуальним енергетичний чинник стане після початку поставок американського СПГ на територію країн ЄС з 2015 р., а також видобутку сланцевого газу в Україні європейськими та американськими енергетичними корпораціями. Водночас можливість безмитного доступу товарів із США на український ринок унаслідок підписання Україною угоди про ЗВТ із ЄС становить певний ризик для українських товаровиробників.

Підписання УА не означатиме автоматичних гарантій виходу України з безпекової «сірої зони», у якій вона є нині (особливо у сучасних важких умовах фактичної війни). Країна лише отримає нові можливості, використання яких залежатиме від волі та бачення українського керівництва.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС гостро актуалізує потребу в новій політиці у сфері безпеки щодо регіону й основних гравців у ньому, насамперед ЄС, РФ, Туреччини. Наміри Російської Федерації повернути Україну (та інших членів «Східного партнерства» – Молдову і Грузію) у політичну та економічну площину своїх впливів створюватиме постійні безпекові ризики в регіоні.

3. ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ В ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ

В умовах глобалізації небезпечний розвиток регіональних суперечностей, кризових ситуацій та локальних конфліктів дуже швидко позначається на світових процесах міжнародної безпеки, а отже, вкрай необхідним є зміцнення безпеки і стабільності в кожній частині світу та окремому регіоні.

Чорноморський регіон сьогодні характеризується політичною та економічною нестабільністю, посиленням деструктивних впливів транснаціональних загроз, що перешкоджає реалізації інтеграційних проектів і розвитку міжнародної співпраці, передусім в енергетичній та транспортно-комунікаційній сферах.

Події, пов'язані з анексією Криму, російська інтервенція проти України підтверджують агресивну природу російського імперіалізму, яка вже неодноразово виявлялася в регіональних процесах – вторгнення в Грузію у 2008 р, підтримка напруження у Придністровському конфлікті, підтримка маріонеткових режимів у начебто незалежних Абхазії та Південній Осетії, не говорячи вже про дві чеченські війни. Сподівання Заходу на поступову трансформацію російської влади в бік більш цивілізованої моделі поведінки у відносинах із сусідами виявилися марними. На сьогодні **владні кола РФ, орієнтовані на агресивну імперіалістичну політику, становлять найбільш потужний дестабілізуючий чинник регіональної безпеки.**

У світлі цих подій та через небезпечні процеси в регіоні посилюється увага міжнародної спільноти до проблем розбудови системи Чорноморської безпеки як невід'ємного чинника загальноєвропейської системи безпеки. Постає нагальна потреба в колективному розробленні стратегічних ініціатив у сфері регіональної безпеки, реалізація яких сприятиме встановленню впорядкованої і стабільної моделі відносин між державами регіону на основі довіри і взаємної вигоди.

Під час розроблення спільної стратегії розвитку системи безпеки Чорноморського регіону як інтегрального чинника комплексної системи загальноєвропейської безпеки необхідно враховувати весь спектр **загроз національній безпеці держав регіону**, зокрема:

- застосування Росією проти України нового типу агресії, яка має латентний характер, з метою підриву внутрішньої стабільності у спосіб застосування економічного тиску, експорту тероризму, масованої інформаційно-пропагандистської кампанії тощо;

- наявність у регіоні «заморожених» конфліктів, можливість дестабілізації ситуації на територіях з невизначеним статусом з подальшим переростанням у збройне протистояння;

- відсутність ефективних механізмів урегулювання регіональних конфліктів, неможливість існуючих міжнародних структур безпеки оперативно реагувати на кризові ситуації;

- відсутність єдиної позиції країн регіону щодо протидії виявам агресії з боку інших країн, зокрема РФ;

- нерівномірний розвиток економік країн регіону, низка з яких досі перебувають під впливом відсталих економічних моделей, різний ступінь розвитку демократичних процесів у цих країнах, що є вагомим гальмуючим чинником процесів чорноморської інтеграції, зокрема і у сфері безпеки;

- поширення транснаціональних загроз у регіоні: нелегальна міграція, торгівля людьми, розповсюдження зброї масового ураження, нелегальна торгівля зброєю, контрабанда наркотичних речовин, вияви міжнародного тероризму, діяльність транснаціональних злочинних організацій, забруднення навколишнього середовища, надмірне споживання енергетичних, водних та інших ресурсів;

- ускладнення, пов'язані з розбудовою регіональної транспортної інфраструктури (зокрема створення єдиного транспортного кола навколо Чорного моря) через регіональні суперечності та конфлікти, неможливість забезпечити безпеку транспортних комунікацій;

- відсутність надійних механізмів гарантування безпеки постачання каспійських енергоресурсів до України та країн ЄС, що є важливим для диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та енергетичної безпеки регіону і Європи загалом.

З-поміж загроз безпеці регіону найбільш значущою є невирішеність конфліктів та їх деструктивний вплив на реалізацію внутрішньо-регіональних і міжрегіональних проєктів, особливо в економічній сфері – в енергетичній і транспортно-комунікаційній галузях. Тенденція до визнання самопроголошених держав (Косова, Абхазії, Південної Осетії) підриває основи міжнародної системи безпеки, заснованої на ялтинсько-гельсінських принципах, а також унаочнює неефективність існуючих міжнародних організацій з питань безпеки.

Міждержавні конфлікти стримують розвиток економічного співробітництва в регіоні та становлять значну загрозу регіональній стабільності. Процеси врегулювання регіональних конфліктів досі є далекими від завершення. Зусилля міжнародних організацій та низки впливових держав, спрямовані на подолання конфліктів, виявилися малоефективними.

Розвиток транспортно-комунікаційних мереж регіону найбільше сприятиме його інтеграції у світову економічну систему, а також посилюватиме внутрішні регіональні інтеграційні процеси. Інтенсивний розвиток транспортно-енергетичних комунікацій і відповідної інфраструктури на шляхах, що поєднують Європу та Азію, актуалізує також питання їх безпеки. Проте в умовах агресивної політики РФ щодо України можливість реалізації цього напряму викликає сумнів через виникнення загрози поширення тероризму та інших дестабілізуючих впливів, зокрема через окуповану територію Криму.

За нинішньої деструктивної енергетичної політики РФ життєво важливою для забезпечення енергетичної безпеки інших держав регіону є диверсифікація джерел постачання енергоносіїв. Енергетична безпека країн Європейського Союзу значно залежить від безпеки шляхів транспортування нафти і газу у Чорноморсько-Каспійському басейні. Реалізація транзитного потенціалу та забезпечення безпеки транспортних комунікацій у регіоні неможливі без нейтралізації конфліктів з огляду на високу ймовірність терористичних атак, пошкодження та блокування роботи транспортної інфраструктури.

Внутрішня політична нестабільність, наявність авторитарних тенденцій роблять зовнішньополітичну поведінку деяких країн регіону слабо передбачуваною та непрозорою.

Сучасні процеси у сфері безпеки і співробітництва в Чорноморському регіоні зазнають значних змін та створюють підґрунтя для формулювання нових підходів до забезпечення стабільності в регіоні. Проблеми регіону значною мірою зумовлені характерною для пострадянського світу конкуренцією різних світоглядних систем цінностей – демократичних, підтриманих Заходом, та авторитарно-репресивних, взятих на озброєння РФ і низкою інших пострадян-

ських країн. Крім того, ситуація обтяжена зіткненням у регіоні геополітичних інтересів Заходу та РФ.

З огляду на події, пов'язані з російською агресією проти України, унаочнюється системний характер усього комплексу загроз регіональній безпеці, оскільки їх деструктивну дію підсилює імперська політика російської влади. РФ фактично підтримує дії терористів на території сусідніх країн, намагається викликати нестабільність політичних режимів «неслухняних» країн регіону, а за необхідності сприяє пожвавленню «заморожених конфліктів». Це своєю чергою спричиняє міграційні потоки із зон лиха. Зацікавлена в контролі над шляхами постачання енергоресурсів та використанні «газової» зброї у геополітичних цілях, владна верхівка РФ час від часу провокує енергетичні й торговельні «війни». Отже, загалом **вирішення проблем безпеки регіону стає вкрай складним без урахування «російського питання», зокрема, усвідомлення агресивної природи російського імперіалізму.**

4. МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІ З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ В РЕГІОНІ

У Чорноморському регіоні майже відсутні усталені формальні та неформальні інститути, утворені безпосередньо країнами, що представляють цей регіон, діяльність яких була б спрямована на забезпечення регіональної стабільності й безпеки. Слабкий вплив міжнародних організацій на процеси врегулювання конфліктів, послаблення контролю за розповсюдженням зброї масового ураження можуть призвести до остаточної руйнації системи міжнародно-правових відносин та посилення конфліктогенності міжнародного середовища, підвищити його мілітаризацію тощо.

Нова якість зовнішньої і безпекової політики, заснована на євроінтеграційних пріоритетах, вимагатиме від України більш активної участі у формуванні порядку денного регіональних викликів та пошуку відповіді на них завдяки спільним зусиллям з країнами Чорноморського регіону.

Лише поєднавши зусилля чорноморських держав, регіон зможе реалізувати потужний економічний імпульс, який створюватиметься після ратифікування Угоди між Україною та ЄС і підписання угоди про ЗВТ з Туреччиною. Формування стабільного безпекового простору є необхідною передумовою для стабільного економічного розвитку регіону.

Характер внутрішніх інтеграційних процесів у Чорноморському регіоні зумовлений зміною регіонального балансу сил, що пов'язано з активізацією чорноморської політики НАТО та ЄС після вступу до цих організацій Болгарії і Румунії, посиленням ролі Туреччини в результаті вдалої реалізації її ініціатив, спрямованих на підтримку безпекового клімату, та, зрештою, просуванням імперських інтересів РФ у регіоні із застосуванням силових засобів.

Відсутність достатнього потенціалу держав регіону для реалізації власних ініціатив у сфері безпеки зумовлює необхідність формування системи інституційного забезпечення співробітництва в Чорноморському регіоні у спосіб залучення до цих процесів ресурсів зовнішніх сил.

Впливовою міжнародною організацією, яка традиційно опікується вирішенням спірних питань, потенційних і заморожених конфліктів у Європі, вважається **ОБСЄ** як форум для обговорення проблемних питань, що можуть виникати між державами-учасницями. Також організація може виступати в ролі арбітра під час урегулювання конфліктів. Проте нинішня ситуація та оцінка потенціалу ОБСЄ й ефективності цієї структури не є однозначними.

Системна криза в ОБСЄ, зумовлена суперечностями в позиціях між РФ та низкою інших країн-членів, починаючи з 2003 р., істотно позначилася на ефективності діяльності організації у воєнно-політичному вимірі. Так, РФ неодноразово демонструвала небажання виконувати вимоги ОБСЄ, зокрема щодо виведення російських військ із Грузії і Придністров'я відповідно до Стамбульських домовленостей 1999 р., звинувачуючи організацію у використанні практики подвійних стандартів і небажанні враховувати реалії й особливості окремих держав та погрожуючи вийти з-поміж її учасників.

Російське розуміння воєнно-політичного виміру міжнародної безпеки відповідає старим стереотипам мислення, згідно з якими воєнно-політична діяльність є особливою сферою, відокремленою від гуманітарних питань. Фактично в російському розумінні «захист населення» – це інформаційне гасло для прикриття агресивних військових дій. На думку російського президента, військові мають прикриватися цивільним населенням як «живим щитом». На Заході, навпаки, домінує позиція, згідно з якою військова сила та її використання мають бути підпорядковані цілям захисту прав людини, слугувати цінностям свободи і демократії, задля чого у разі потреби можуть бути здійснені і т.зв. «гуманітарні інтервенції».

З липня 2007 р. РФ наклала односторонній мораторій на виконання Договору про звичайні збройні сили у Європі (ДЗЗСЄ), що фак-

тично призвело до ліквідації найбільш дієвого механізму контролю над звичайними озброєннями в Європі. Наразі консенсусу щодо вирішення цього питання не досягнуто. Відсутність такого контролю сприяла успіху російської агресії у Криму та зосередженню численних угруповань російських військ на східних кордонах України і експорту тероризму.

Суперечливість мотивацій, суперництво за поширення і посилення впливів, а також неспроможність до погодження зовнішньополітичних стратегій детермінують широку міжнародну кооперацію, вироблення окремих механізмів та втягування міжнародних організацій у геополітичну гру. Сплеск зацікавленості в конфліктах пов'язаний з тим, що в міжнародному політичному процесі реанімується практика активного використання застарілих конфліктних ситуацій як зовнішньополітичних інструментів забезпечення власних інтересів.

Утім, наявність тіньової сторони мотивування діяльності тієї чи іншої міжнародної структури, у т.ч. ООН, не позбавляє міжнародні організації їх формальних ознак та не звільняє від призначення, яке базується на поєднанні геополітичних аспектів світової політики і формального примату міжнародного права.

Ефективність міжнародних організацій доречно оцінювати за двома критеріями: 1) потенційна або реальна спроможність міжнародної організації впливати на політику сторін конфлікту та 2) можливість ефективно забезпечувати інтернаціоналізацію процесу врегулювання в умовах, коли важелі впливу на сторони є недостатньо дієвими.

Окремі держави, які регулярно є об'єктом зауважень з боку ОБСЄ (насамперед РФ, Білорусь і деякі інші країни пострадянського простору), взагалі демонструють політику ігнорування, протидії та міжнародного знецінення цієї структури. У розрізі можливостей інтернаціоналізації врегулювання конфліктів ОБСЄ також має низький потенціал. Представники ОБСЄ здійснюють політику спостереження, зауважень і рекомендацій, що не має вагомих наслідків для успішного вирішення проблем. Істотні зміни в ефективності діяльності ОБСЄ можливі лише за докорінної реструктуризації цієї організації, розширення її мандату, значної підтримки з боку ключових міжнародних гравців та інших організацій/структур.

Розуміючи складнощі та суперечності в діяльності ОБСЄ, для України, однак, можна сформулювати кілька важливих позицій стратегічного характеру, що мають бути також враховані під час формування зовнішньої регіональної політики держави, політики Чорноморського партнерства та інтеграції, розвитку регіональних і

міждержавних відносин, позиціонування у процесах урегулювання конфліктів.

Серед існуючих структур безпеки одна з провідних ролей може належати **ОЧЕС**. Основні принципи співробітництва та забезпечення стабільності в регіоні визначено в деклараціях самітів ОЧЕС, Статуті ОЧЕС, з-поміж яких, зокрема, принцип дотримання зобов'язань під час здійснення заходів, спрямованих на підтримку міжнародної безпеки та стабільності. Розуміння проблем регіональної безпеки ОЧЕС відповідає принципам ОБСЄ і передбачає взаємодію в політичній, військовій та економічній сферах, у галузі захисту навколишнього середовища, а також співробітництво з питань захисту прав людини і підтримки демократичного розвитку.

Водночас навіть у разі завершення процесу конструювання регіональної системи безпеки повністю викоринити всі типи ризиків, небезпек і загроз безпеці навряд чи можливо. Найбільш реально – мінімізувати значну кількість існуючих ризиків, які мають деструктивний вплив на систему загалом. У цьому аспекті доцільно підкреслити важливість уже існуючих схем інституціональних взаємодій для забезпечення процесу конструювання системи мобільного реагування на загрози безпеці регіону – БЛЕКСІФОР, «Чорноморська гармонія», Рада міністрів оборони держав Південно-Східної Європи та інші.

Ініціативи **Європейського Союзу** «*Чорноморська синергія*» та «*Східне партнерство*» є підтвердженням зацікавленості Євросоюзу в поглибленні співпраці з країнами Чорноморського простору як на двосторонньому рівні, так і на регіональному. Отже, відбувається певне залучення ЄС до процесів інституціонального становлення системи безпеки регіону або комплексу регіональної безпеки як невід'ємного чинника загальноєвропейської архітектури безпеки.

Проте процес залучення передбачає лише співпрацю в окремих галузях та фінансове/технічне сприяння імплементації конкретних міжрегіональних проектів у сферах енергетики, транспорту, науки і технологій, безпеки кордонів тощо. У документах ЄС не йдеться про активізацію участі Євросоюзу у врегулюванні конфліктів або налагодженні співпраці ЄС із регіональними організаціями Чорноморського простору у сфері безпеки, хоча й підкреслюється зацікавленість Євросоюзу у врегулюванні конфліктів у регіоні, що впливає із прагнення європейських країн забезпечити безперервний потік енергоносіїв з Каспію та Середньої Азії, а також безпеку торговельних/транспортних комунікацій у межах проекту ТРАСЕКА.

Євросоюз за своєю природою поки що не представляє інтереси єдиного міжнародного суб'єкта, а тому його позиція є більш

об'єктивно порівняно з іншими. Відсутність усталеної практики врегулювання конфліктів та суперечностей надає широке поле для маневру і створює ефект пошуку інновацій у переговорних процесах. ЄС стабільно дотримується загальної стратегії поведінки на міжнародній арені, яка визначається пріоритетами збереження демократичних цінностей та дотримання прав людини, застосування принципу «м'якої сили», збереження територіальної цілісності держав, що потерпають від конфліктів.

У 2001 р. в **НАТО** були сформульовані т.зв. «*Параметри європейської безпеки на півдні континенту*». Після набуття Румунією та Болгарією членства в НАТО (2004 р.) було ініційовано створення єдиної регіональної системи безпеки, інтегрованої у загальноєвропейську систему безпеки в межах євроатлантичної спільноти.

Попри такі далекосяжні наміри Альянсу, що мали сприяти стабілізації та демократизації регіону, за всі ці роки Брюссель так і не розробив дієвих механізмів реалізації зазначеної мети. Нині Альянс вважає за доцільне розбудовувати відносини з кожною країною регіону окремо і не вбачає необхідності налагоджувати взаємодію з регіональними інтеграційними об'єднаннями Чорноморського простору.

Разом з тим варто визнати, що НАТО прагне сприяти поширенню клімату довіри на Чорноморський регіон через програму «Партнерство заради миру», *BLACKSEAFOR*, спільні навчання у Чорноморському регіоні. Крім того, значним є внесок Альянсу в процеси реформування і демократизації сектору безпеки країн Чорноморського регіону.

Водночас чинних програм та ініціатив НАТО, спрямованих на підтримку миру і стабільності в регіоні та розвиток партнерського діалогу між країнами простору і Брюсселем, недостатньо для створення єдиної регіональної системи безпеки, інтегрованої у загальноєвропейську. Адже така система має передбачати активне залучення Альянсу до процесів інституціонального становлення системи регіональної безпеки та співробітництва, про що сьогодні йдеться лише на експертному рівні

У разі втілення прагнень НАТО до набуття статусу базового елемента більш глобальної міжнародної безпекової архітектури, перегляду завдань на користь більшого врахування асиметричних загроз, розширення зони відповідальності Альянсу можна очікувати, що його політика в Чорноморському регіоні зазнаватиме докорінних змін.

НАТО співпрацює з ОБСЄ як на політичному, так і на оперативному рівнях у таких сферах, як запобігання конфліктам, кризове врегулювання, а також у реагуванні на нові безпекові виклики. Ці організації проводять консультації з питань регіональної безпеки

ки, а також співпрацюють у сферах запобігання конфліктам, кризового врегулювання та посткризового відновлення. Відбувається постійний обмін інформацією між НАТО і ОБСЄ з питань безпеки кордонів, контролю над озброєннями, енергетичної безпеки, тероризму. Тісна співпраця між НАТО, ЄС та ОБСЄ є елементом побудови «цілісного підходу» (*Comprehensive Approach*) до кризового врегулювання, що потребує ефективного застосування як військових, так і цивільних засобів.

Представники такої ключової регіональної країни, як **Туреччина**, вважають, що країни регіону спроможні самостійно забезпечити безпеку, а залучення Альянсу до процесів побудови нової моделі регіональної безпеки не лише не доцільне, а й може призвести до небажаних загострень. **РФ** також дотримується різко негативної позиції щодо посилення участі НАТО у процесах інституціонального становлення системи співробітництва та безпеки у Чорноморському регіоні, розглядаючи це як елемент розширення впливів Альянсу.

Таким чином, вимальовується модель регіональних взаємовідносин, побудована на конфронтаційних стереотипах, у якій головну роль відіграватиме баланс сил та військова присутність держав у регіоні.

Останніми роками характер турецько-російського співробітництва у військово-політичній сфері, з питань можливих способів урегулювання конфліктів і постконфліктного будівництва свідчить про своєрідний розподіл геополітичної відповідальності за сценаріями, які б закріпили їх позиції в регіоні та створили передумови для більш тісної взаємодії воєнно-стратегічного характеру. Обидві країни досить істотно просувалися в узгодженні спільного бачення процесів урегулювання конфліктів та виробленні уявлення про те, на яких засадах має будуватися майбутня модель безпеки в Чорноморському регіоні. Остання не передбачає залучення НАТО і ЄС до процесів конструювання комплексу регіональної безпеки, що зменшує можливість для інших держав регіону у питанні імплементації їх ініціатив/проектів у сфері безпеки.

Водночас в умовах посилення кризових процесів у регіоні, російської агресії у Криму та на Сході України в позиціях обох держав виявляються істотні відмінності. З'ясувалося, що російський імперіалізм зовсім не прагне ділити геополітичні впливи в регіоні з будь-яким іншим гравцем, а має на меті беззастережне домінування в Чорноморському регіоні.

Як вважають деякі експерти, захоплення Криму, крім іншого, скоріше за все, має на меті перетворення півострова на величезну військову базу, за допомогою якої буде встановлено геополітичний

контроль над регіоном загалом з певними амбіціями щодо просування впливу на Балкани, можливого встановлення контролю над чорноморськими протоками та входження через Іран до країн Близькосхідного регіону задля контролю над шляхами постачання енергоносіїв. Туреччина за цих умов стає пішаком, що діятиме всупереч своїм інтересам, якщо погодиться на російські правила гри.

Таким чином, нині прояви політичної нестабільності в різних регіонах світу викривають глибоку структурну кризу існуючих систем як міжнародної, так і національної безпеки. Тривожним наслідком цієї ситуації є зниження рівня керованості міжнародних процесів, що за умови зростання регіональної нестабільності дедалі тісніше пов'язує національну безпеку з міжнародним безпековим виміром.

Постає питання про адекватність існуючих механізмів підтримки міжнародної безпеки сучасним викликам. Унаслідок істотного послаблення глобальних і регіональних режимів контролю за озброєннями, зокрема фактичного невиконання Договору про звичайні збройні сили у Європі, піднесено на новий рівень питання про гарантування та забезпечення безпеки країн, які не є членами існуючих воєнно-політичних союзів.

Незважаючи на проголошену позаблоковість України, її геостратегічне розташування перетворює її на інтегральний чинник майбутньої системи колективної безпеки у Європі. За сучасних умов активізації глобалізаційних процесів дуже складно, якщо взагалі можливо, забезпечити нейтральну позицію силами самої держави, а отже, Україні необхідно й надалі активно співпрацювати з міжнародними безпековими структурами.

Оскільки Україна не бере повноправної участі в діяльності європейських структур безпеки та не є членом ЄС, вона позбавлена надійних гарантій безпеки. Відсторонення від європейських інтеграційних процесів у безпековій сфері означало б для України цілковите її усунення від будь-якої участі та, відповідно, позбавлення можливості будь-якого впливу на систему безпеки на Європейському континенті. Україна ризикує залишитися буферною державою, що в умовах глобалізації унеможливує протистояння новітнім загрозам наодинці. Разом з тим інтеграція нашої держави у європейські та євроатлантичні безпекові структури сприятиме формуванню більш ефективної регіональної системи безпеки на засадах рівноправності і співробітництва.

Сенс входження України до колективних структур безпеки в Європі полягає в тому, щоб мати можливість брати активну участь у функціонуванні системи європейської безпеки та отримати реальні безпекові гарантії. Україні необхідно реагувати на ерозію

міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки та відсутність надійних гарантій міжнародної безпеки нашої держави, що створює для неї ситуацію вакууму безпеки.

Нині очевидним є той факт, що європейському простору необхідний ефективний міжнародний контроль за виконанням уже досягнутих угод у сфері безпеки, чіткі домовленості щодо заходів із забезпечення та передусім підвищення рівня довіри між усіма країнами європейського простору незалежно від їх членства в певних оборонних об'єднаннях. З огляду на позицію провідних європейських держав про незмінність основних принципів і механізмів забезпечення європейської безпеки єдиним реальним варіантом має стати реформування та вдосконалення існуючих інститутів.

Отже, за нових геополітичних умов, якщо зважати на регіональні процеси та інтереси демократичного світу, очевидним є те, що **система чорноморської безпеки має будуватися на жорсткій протидії імперським амбіціям Російської Федерації**, що передбачає створення гнучкого альянсу широкого кола демократичних держав і їх об'єднань, впливових міжнародних організацій та інституцій для припинення російської агресії і знешкодження деструктивних впливів з боку РФ.

Разом з тим припинення дестабілізуючих дій та повернення російської влади до цивілізованих форм відносин із сусідами уможливить побудову неконфронтаційної моделі безпеки регіону. Зрозуміло, що передумовою її формування є беззастережне виведення російського військового контингенту з Криму, а також з інших зон конфліктів – Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії.

Маючи на увазі саме **неконфронтаційну модель безпеки**, Україна має підтримати комплексний підхід, який передбачає формування системи взаємодії регіональних структур Чорноморського простору задля вирішення існуючих проблемних питань у сфері політики, економіки та безпеки регіону загалом. У його межах має бути чітко визначена роль ЄС і НАТО у зміцненні безпеки та підтримці стабільності в регіоні. Варто розробити напрями взаємодії ОБСЄ з цими організаціями у сфері безпеки, а також визначити механізми їх реалізації.

Зокрема, для узгодження позицій і вироблення спільного уявлення про модель регіональної безпеки Україні доцільно ініціювати створення під егідою ОБСЄ постійно діючого *Міжнародного форуму з питань безпеки та співробітництва Чорноморського регіону* за участю лідерів країн регіону, представників впливових міжнародних організацій (ЄС, НАТО, ОЧЕС, СНД тощо) та держав, зацікавлених у стабільності і безпеці Чорноморського простору (США, РФ, КНР, Японія тощо).

У контексті проблематики Чорноморського форуму актуальними стають такі питання, як активізація процесів урегулювання конфліктів, забезпечення безпеки транспортно-енергетичних комунікацій, протидії міжнародній злочинності, удосконалення міграційного законодавства щодо вирішення проблем екологічної безпеки.

Для підвищення ефективності діяльності існуючих структур і механізмів забезпечення регіональної безпеки та створення ефективного механізму взаємодії різних регіональних інституціональних об'єднань у Чорноморському просторі важливо поглиблювати діалог між країнами та інституціями регіону у сфері *застосування механізмів раннього попередження, аналізу та нейтралізації загроз*, створюючи загалом передумови для формування регіональної спільноти Чорноморського регіону як невід'ємного чинника безпечного європейського простору.

Україні також доцільно виступити з ініціативою включити до компетенції організацій з питань регіональної безпеки проблему поступової *демільтаризації басейну Чорного моря* та розроблення і реалізації заходів щодо зміцнення довіри та безпеки у військово-морській сфері, що сприятиме підвищенню безпеки як причорноморських держав, так і Європейського континенту загалом.

Формування регіональної системи безпеки і стабільності можливе завдяки узгодженню інтересів окремих країн, створенню механізмів захисту від зовнішнього тиску та внутрішній регіональній консолідації на засадах міжнародного права і загальнолюдських цінностей.

Проблеми подолання регіональних викликів та загроз, реалізації регіональних економічних проєктів розвитку можуть бути вирішені у спосіб удосконалення існуючих і створення нових структур безпеки, які могли б становити основу співробітництва в інтересах усіх регіональних країн, значно скоротити негативні тенденції у сфері безпеки, сприяти економічному та суспільному розвитку регіону, його поступовій інтеграції у європейські і євроатлантичні структури.

Водночас за умов, коли проблеми регіону поки що є переважно поза увагою міжнародних структур безпеки, регіональним системам співробітництва доцільно взяти на себе більший тягар відповідальності за забезпечення стабільності та безпеки в регіоні. Завдяки створенню системи регіональної безпеки стає можливим керувати ризиками, зокрема запобігати їх появі та сприяти зменшенню деструктивного впливу загроз і небезпек на розвиток системи регіонального співробітництва загалом.

Міжнародні структури мають використати свій авторитет для підтримки демократичних процесів у регіоні, сприяти інтенсивно-

му діалогу з демократично налаштованими політичними партіями та рухами країн-членів, створенню умов для налагодження контактів і посилення зв'язків між громадськими організаціями країн регіону. У контексті розвитку демократичних процесів стоїть також питання щодо формування спільного інформаційного простору регіону.

5. КРИЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Вторгнення РФ на територію України й анексія Криму призвели до виникнення в регіоні та у світі нової геополітичної ситуації. Непередбачувана поведінка великої ядерної держави, що відмовляється діяти згідно з міжнародним правом і здійснює на свою користь переділ державних кордонів, завдала руйнівного удару світовому порядку, що сформувався після Другої світової війни.

Зокрема, міжнародні структури безпеки виявилися не готовими до такого розвитку подій. Основні структурні елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – шукають термінові відповіді на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій РФ. Зволікання грає на руку агресорові, дедалі більше погіршуючи стан міжнародного безпекового середовища.

Унаслідок нинішньої кризи стали очевидними не лише вияви інституційної слабкості НАТО, ЄС та ОБСЄ. Йдеться насамперед про тактичні й стратегічні прорахунки в оцінюванні та розумінні природи постбіполярного середовища безпеки, яких припустилися як названі організації, так і ключові міжнародні гравці. Уявлення про зменшення ролі «жорстких загроз», насамперед на Європейському континенті, виявилися передчасними. Російське вторгнення в Крим та анексія його території порушили військовий баланс сил у регіоні та вплинули на зміну конфігурацій, що склалися після «холодної війни».

Тактика «залучення» РФ, або її умиротворення, що базувалася на загальній стратегії ставлення до Росії як партнера Заходу, зазнала нищівної поразки. Пояснення невдач у відносинах з Росією тим, що Захід «недостатньо враховує інтереси» цієї країни, після агресії в Криму виявилися нікчемними. Вторгнення російських військ на територію України та анексія частини її території змушують експертів і політиків переглянути деякі стратегічні засади, що діяли протягом останніх двадцяти років.

Вторгнення Росії у Крим є порушенням багатосторонніх міжнародних угод, що забезпечували підтримку миру й стабільності в Україні та Європі: Заключного Гельсінського акта 1975 р., Будапештського меморандуму 1994 р., Основоположного акта НАТО – Росія 1997 р. Дії Росії суперечать базовому документу Ради Євроатлантичного партнерства, Римській декларації та іншим домовленостям. Крім підриву засад системи міжнародного права, перерозподілу сил у Європі та світі і спричинення найбільшої міжнародної кризи з часів «холодної війни», дії Росії призводять до інших важливих наслідків.

Зокрема, одним з наслідків порушення Росією її міжнародних зобов'язань є те, що інші **міжнародні суб'єкти отримують право переглянути власні зобов'язання щодо Росії**. Можливості такого перегляду значно виходять за суто юридичні межі, вони зачіпають широке коло стратегічних питань – військових, фінансових, енергетичних.

З погляду ефективності системи європейської безпеки основне значення має завдання підвищення ролі НАТО як найбільш впливового воєнно-політичного механізму в Європі². Це передбачає, зокрема, необхідність припинення політики скорочення видатків на оборону в європейських країнах і збільшення військової присутності США на території країн – членів Альянсу в ЦСЄ та Балтії.

Конкретні кроки в цьому напрямку запропоновано в доповіді американського аналітичного незалежного центру *СЕРА «Безпека Центральної Європи після Криму: аргументи за зміцнення східної системи оборони НАТО»*³, яка базується на певному цілісному баченні ролі НАТО в нових геополітичних умовах і визначає дієві способи підвищення обороноспроможності Альянсу в Європі. У до-

² Onyshkiv Y. James Sherr: It is time we stopped praising Ukraine for «exercising restraint» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyivpost.com/content/author/yuriy-onyshkiv>

³ Central European Security After Crimea: The Case for Strengthening NATO's Eastern Defenses: Report № 35: / Edward Lucas, A. Wess Mitchell, Peter B. Doran, Jakub J. Grygiel [et al.]. – 2014. – 25 March [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cepa.org/content/case-strengthening-natos-eastern-defenses>

повіді зафіксовано нове розуміння **ролі Росії як противника**, а не партнера НАТО, з чого випливають далекосяжні наслідки як для загального розкладу сил у регіоні та світі, так і для майбутньої діяльності Альянсу.

Передусім російська агресія унаочнила оборонну й безпекову вразливість і незахищеність нашої держави, а також слабку захищеність східноєвропейського флангу НАТО (недостатня захищеність країн – членів НАТО в ЦСЄ і Балтії).

Особливі побоювання Альянсу пов'язані з країнами Балтії, що мають у складі свого населення російські меншини і потенційно до них, як і до України, може бути застосовано «право» РФ на захист «співвітчизників». Російські морські маневри в Балтійському морі, що збіглися з піком подій у Криму, а також погрозливі коментарі російських чиновників, «занепокоєних» становищем росіян в Естонії, зумовили нагнітання напруженості.

Польща та Румунія, які мають спільні кордони з Україною, очікують небезпечних для себе воєнних і гуманітарних наслідків у разі російського вторгнення на територію материкової України.

Дії Росії щодо України унаочнили недостатню військову забезпеченість країн – членів НАТО в цьому регіоні. За винятком Естонії та Польщі⁴ (остання має одну з найбільш дієздатних армій у Європі), інші країни регіону в умовах економічної кризи значно зменшили видатки на оборону: середній показник у регіоні становить 1,1 % ВВП при встановленому НАТО порозі в 2 %. Таким чином, для реалізації гарантій відповідно до статті V Вашингтонського договору (про колективну оборону) ці країни не мають достатніх мілітарних можливостей.

Стало очевидним, що досі безпека цих країн – членів НАТО гарантувалася більше довірою до міжнародних угод і структур безпеки, ніж власними військовими можливостями. Нині Росія зруйнувала цю довіру, що змусило НАТО призупинити будь-які види військового і цивільного співробітництва з Росією⁵.

Відомо, що в Основоположному акті НАТО – Росія 1997 р. члени Альянсу для заспокоєння Росії через її побоювання щодо розширення НАТО на схід задекларували, що не будуть розміщувати значні військові потужності, зокрема тактичну ядерну зброю, на території нових країн-членів з ЦСЄ і Балтії, оскільки не мають відповідних «підстав, намірів чи планів» (т.зв. «принцип трьох “ні”»).

⁴ Польща започаткувала 10-річну програму модернізації армії, вклавши 40 млрд доларів. Після виконання цієї програми Польща матиме найпотужніші сухопутні війська в країнах НАТО в Європі.

⁵ Statement by NATO Foreign Ministers, 1 April 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_108501.htm

Однак ситуація, коли Росія перетворилася з партнера на суперника, підштовхує НАТО до відмови від цих добровільно взятих на себе зобов'язань.

Така відмова продиктована нагальною необхідністю створити передумови для реалізації гарантій безпеки для країн ЦСЄ і Балтії у разі, якщо через агресивну поведінку Росії у цьому виникне потреба. Крім того, відмова від принципу «трьох “ні”» стратегічно необхідна для усунення дисбалансу сил, що сформувався на сході Європи. Починаючи з 2001 р. Альянс зосереджував свою діяльність за межами Європи (Афганістан, Сомалі, Лівія). Нині через потужну військову загрозу з боку Росії зона ризиків, перед якими опинився НАТО, знов змістилася до Європи.

6. ЗМІЦНЕННЯ ОБОРОННОГО ПЕНЦІАЛУ НАТО В РЕГІОНІ

Операція Росії з окупації Криму та подальша поведінка РФ змусили по-новому оцінити потенціал спроможності Альянсу в регіоні. Нині оцінки цих можливостей є скоріше негативними. Сумарно військовий потенціал НАТО значно перевищує потенціал Росії, однак порівняно з військовими силами окремих країн ЦСЄ і Балтії російський потенціал є набагато більшим⁶.

Фактично в Європі внаслідок взятих на себе Альянсом обмежень сформувався дворівнева стратегічна реальність. Із загального складу військ країн НАТО (3 млн особового складу і 1,5 млн з них – у Європі) в ЦСЄ та Балтії розташовано менше ніж 10 % (300 тис.). З 28 баз НАТО 23 розташовано в Західній Європі і лише 5 – у ЦСЄ та країнах Балтії. Американський військовий контингент зосереджено майже виключно в Західній Європі (тільки в Нідерландах американських військових більше, ніж в усіх країнах-членах ЦСЄ і Балтії разом узятих), з близько 200 одиниць нестратегічної ядерної зброї у ЦСЄ та Балтії немає жодної⁷.

⁶ Регулярні війська РФ нараховують 1 млн осіб, натомість найбільша в ЦСЄ армія Польщі – 100 тис., надто в Балтійських країнах – від 5 до 10 тис. осіб. Загалом регулярні війська країн – членів НАТО в регіоні налічують 290 тис. осіб, тобто втричі менше, ніж у російській армії. У ключовій категорії повітряних сил перевага Росії є разючою – 1793 бойові літаки проти 112 у Польщі та 327 у країнах – членах НАТО в регіоні загалом. Ця диспропорція на тлі збільшення витратів Росії на модернізацію армії і фактичного роззброєння в Європі надалі зростатиме.

⁷ Report № 35: Central European Security After Crimea: The Case for Strengthening NATO's Eastern Defenses / Edward Lucas, A. Wess Mitchell, Peter B. Doran, Jakub J. Grygiel [et al.]. – 2014. – 25 March. – P. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cepa.org/content/case-strengthening-natos-eastern-defenses>

На сході Європи у НАТО виникають проблеми стратегічного планування у протистоянні новітнім регіональним викликам з боку РФ. Розроблена система стримування не спрацьовує в умовах, подібних до захоплення Криму. Перша **силова фаза операції** є вирішальною: військові дії проводяться дуже швидко, є низькоінтенсивними і локалізованими, а також створюють ситуацію «доконаного факту», яку потім дуже важко змінити.

Далі вступає в дію **російська агресивна дипломатія**, спрямована на подальше використання створеної ситуації як інструменту тиску, для підпорядкування країни – об'єкта агресії нав'язаному Росією порядку денному, політичному та економічному (для України це вимога федералізації, надання російській мові статусу другої державної, відмова від співпраці з НАТО тощо).

Окрему роль відіграє використання засобів залякування, створення ситуації непевності та погрози (скупчення російських військ на кордоні з Україною, заяви В. Путіна щодо історичної приналежності Росії не тільки Криму, а й Півдня і Сходу України, дозвіл Ради Федерації вводити «за потреби» російські війська на територію України).

Для країн – членів НАТО з ЦСЄ і Балтії ситуація з Кримом є наочним прикладом того, що може статися в них. Ця тактика погроз спрацьовує, західні експерти не виключають можливості розвитку подій за таким сценарієм.

Загострилися й інші ризики. Ситуація з Україною є підтвердженням того, що НАТО, по суті, не має засобів ефективного захисту від енергетичної блокади, економічних санкцій та інформаційних воєн, на чому заснована тактика Росії у регіоні. Для підвищення рівня обороноспроможності НАТО в Східній Європі, посилення засобів стримування Росії і зміцнення військового потенціалу захисту країн – членів Альянсу експерти пропонують такі кроки.

- Передислокація частини сухопутних військ американського контингенту в Європі на терени нових членів НАТО в ЦСЄ, для початку з Німеччини до Польщі. Цей крок розглядають як такий, що матиме не тільки військову, а й символічну, політичну функцію впливу на поведінку Росії.

- Розроблення стратегії для захисту нових членів НАТО, що має утримати Росію від спроб заблокування доступу до країн Балтії та ЦСЄ. Допомога Польщі та не-членам НАТО Швеції і Фінляндії у придбанні відповідного обладнання.

- Посилення регіональної системи повітряної та протиракетної оборони.

- Переведення деяких американських баз на територію нових членів НАТО (наприклад, з Німеччини не до Авіано в Італії, як планувалося раніше, а до Румунії).

- Врахування специфіки сфер, що можуть бути найбільш вразливими для кожної з країн-членів у ЦСЄ та Балтії (кібербезпека для Естонії, енергетична безпека для Литви, система ПРО для Польщі) під час розроблення відповідних заходів.

- Посилення зв'язків цих країн із системою командування і контролю НАТО.

Як доцільний крок експерти пропонують також розглянути можливість відмови від заборони на розміщення тактичної ядерної зброї у країнах ЦСЄ і Балтії. Події в Україні та окупація Криму створили підстави для перегляду рішення про виведення американської тактичної ядерної зброї з Європи, так само як добровільного мораторію з боку НАТО на розміщення цієї зброї на території нових членів НАТО в ЦСЄ та Балтії. Виведення навіть незначної частини ядерної зброї з території Німеччини і розміщення її в Польщі могло б значно посилити засоби стримування проти можливого нападу, якими володіє НАТО.

Запропоновані напрями посилення обороноздатності НАТО свідчать, що ці та інші подібні кроки найближчим часом буде розглянуто і вони стануть підставою для певних політичних та військових рішень. Очевидно, що поведінка Росії, яка перетворила її з партнера НАТО на країну, що є джерелом воєнної, енергетичної, кібернетичної загрози для Альянсу, призвела до потреби термінового перегляду стратегічних засад, на яких базувалася система європейської безпеки до цього часу.

Отже, можна дійти висновку, що основні елементи європейської безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – в умовах нападу Росії на Україну й окупації Криму виявили недостатню ефективність.

Це стосується насамперед безпекових структур ЄС. Європейський Союз, сконцентрований на засобах «м'якої сили», не готовий діяти у ситуації застосування Росією засобів «жорсткої сили». Однак ЄС поки що не виявив належної ефективності й у протистоянні агресивній російській дипломатії, спрямованій на закріплення факту окупації Криму і подальші атаки на суверенітет України.

Оборонний чинник зовнішньої політики ЄС та наявний потенціал не передбачають можливостей конкретних дій у подібних ситуаціях. Однак кроки ЄС можуть бути ефективними у напрямі боротьби з нетрадиційними регіональними загрозами, на які спирається тактика Росії в регіоні. Йдеться насамперед про сфери енергетичної та економічної безпеки (включно з фінансовою). Наразі ЄС реалізує це у вигляді санкцій.

Натомість засобів протистояння інформаційним загрозам з боку Росії ЄС не має і навіть не вносить це питання до свого порядку денного. Некритичне сприйняття російської пропаганди викривляє

картину подій в Україні, що перешкоджає застосуванню дипломатичних засобів урегулювання та деескалації кризи.

Роль НАТО за нових умов значно підвищується. На тлі необхідності протистояння «жорстким загрозам» Альянс стає основою європейської безпеки. Агресія РФ проти України виявила слабкі місця у системі оборони НАТО на Сході Європи і спонукає для вжиття невідкладних військових та політичних заходів. РФ припинила бути партнером НАТО і розглядається нині як противник. США змушені звернути зовнішньополітичну увагу на Європу та знову починають відігравати роль одного з важливих гарантів європейської безпеки.

Зміни в архітектурі європейської безпеки не є цілковитим поверненням до ситуації «холодної війни». Розклад сил сьогодні є іншим. До 1989 р. головним об'єктом можливої агресії з боку СРСР були країни Західної Європи. Нині агресія Росії спрямована на країни ЦСЄ і Балтії, що є членами ЄС та НАТО, і на низку пострадянських країн, які з 1990-х років опинилися у «сірій зоні» безпеки, – Грузію, Молдову і Україну.

Україна стала об'єктом російської агресії у повному обсязі – частина її території окупована, Росія просуває свої політичні амбіції у напрямі руйнування українського суверенітету (вимоги федералізації, надання російській мові статусу другої державної, остаточного закріплення позаблоковості), економічного тиску (підвищення ціни на газ), залякування (скупчення російських військ на російсько-українському кордоні).

На сьогодні нав'язування Україні російських політичних вимог є не менш небезпечним, ніж військова загроза на кордонах. Вимога до Росії відвести війська однозначно сприймається нашими партнерами (НАТО, США, країнами ЄС) як засіб деескалації конфлікту. Натомість нав'язуваний Росією порядок денний з політичними вимогами до України в деяких випадках неправильно сприймається як можливий шлях до дипломатичного вирішення ситуації.

Позиція НАТО з підтримки України та засудження агресії Росії задекларована гранично чітко. На саміті міністрів закордонних справ країн НАТО 1–2 квітня 2014 р. Україна отримала важливі пропозиції щодо співробітництва в межах програми Особливого партнерства, а також у межах комісії Україна – НАТО: вжиття термінових і довгострокових заходів для посилення Україною спроможності забезпечити власну безпеку. Сформулювати перелік термінових і довгострокових заходів для України необхідно з урахуванням потенційних напрямів змін в Альянсі і потреби у зміні військових балансів у Європі в протистоянні з Росією.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У сучасних умовах зростає небезпека міждержавних збройних конфліктів та їх неконтрольованого розвитку, дедалі поширенішою стає практика односторонніх, нелегітимних з погляду міжнародного права дій, що істотно підривають стабільність, тоді як існуючі механізми підтримки безпеки не здатні протистояти таким викликам, навіть на рівні правової оцінки та регулювання.

Поза членством у ЄС та/або НАТО Україна не може брати повноцінної участі у формуванні механізмів європейської безпеки і, не маючи власної потужної та ефективної системи безпеки й оборони, фактично опинилася у вакуумі безпеки.

Сучасні процеси у сфері безпеки та співробітництва у Чорноморському регіоні зазнають значних змін і створюють підґрунтя для формування нових підходів до забезпечення стабільності в регіоні.

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС (УА) уможливило для України посилення її позицій у регіональному вимірі, зокрема в Чорноморському регіоні, і надання їм нової якості. Україні доцільно запропонувати комплексний підхід, який передбачає формування системи взаємодії регіональних структур Чорноморського простору задля вирішення проблемних питань у сферах політики та безпеки.

Агресія Росії катастрофічно погіршила безпекове середовище навколо України і в регіоні. Водночас Україна отримала значну міжнародну підтримку, як на рівні ООН, так і у співпраці з ЄС (підписання політичної частини Угоди про асоціацію), ОБСЄ та НАТО. З позиції збереження національної і регіональної безпеки співпраця з НАТО є основним напрямом. РФ припинила бути партнером НАТО і нині розглядається як противник.

За нових геополітичних умов, з урахуванням регіональних процесів та інтересів демократичного світу, очевидним є те, що **система чорноморської безпеки має будуватися на жорсткій протидії імперським амбіціям Російської Федерації**, що передбачає створення гнучкого альянсу широкого кола демократичних держав та їх об'єднань.

Європейський Союз, сконцентрований на засобах «м'якої сили», не готовий діяти у ситуації застосування Росією засобів «жорсткої сили». Роль НАТО в нових умовах значно підвищується. За необхідності протистояння «жорстким загрозам» НАТО стає основою європейської безпеки.

З огляду на те, що позаблоковість не надала Україні додаткових гарантій національної безпеки, а сектор національної безпеки і оборони країни зазнав кризи, постає питання щодо більш активної участі у системах колективної безпеки, що діють у Європі та на більш широкому євроатлантичному просторі. Політична і військова співпраця з Альянсом є для України життєво необхідною. Нинішня спрямованість НАТО на захист своїх кордонів у Східній Європі створює для України важливий шанс для приєднання до діяльності Альянсу, розвитку секторальної співпраці з Польщею та країнами Балтії.

Поряд із військовою співпрацею Україні необхідно ініціювати та узгодити з Альянсом заходи з енергетичної, економічної та інформаційної безпеки. Доцільно окремо поставити питання про заходи протистояння дипломатичній агресії Росії, відмовитися від нав'язуваного Росією політичного порядку денного для України, підготувавши чітко сформульовані з позиції України питання, що підлягають обговоренню під час дипломатичних кроків щодо врегулювання ситуації.

З огляду на підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Міністерству оборони України доцільно започаткувати співробітництво з Європейським оборонним агентством і брати участь у реалізації ініціативи *ЕС Pooling & Sharing*.

Доцільно також ініціювати переговорний процес з ядерними державами щодо укладення юридично зобов'язувального документа, який би доповнив положення Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештського меморандуму) від 5 грудня 1994 р. конкретними механізмами автоматичного вжиття низки заходів щодо захисту безпеки України та відповідальності провідних держав світу за порушення зобов'язань.

Оскільки в умовах вторгнення та військової загрози, що зберігається, дипломатичні можливості є обмеженими, сформульований Україною порядок денний варто доводити до відома російської сторони за посередництвом західних партнерів.

Неспроможність міжнародних організацій ухвалювати своєчасні та адекватні рішення для врегулювання кризових ситуацій свідчить про вкрай низьку ефективність існуючих глобальних і регіональних безпекових механізмів та порушує питання про їх реформування й адаптацію до сучасних тенденцій світового розвитку.

Додаткові гарантії безпеки надаватиме Україні розширення економічних зв'язків з країнами ЄС, у т.ч. завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Зниженню економічної залежності України від РФ сприятимуть активізація пошуку нових ринків збуту вітчизняної продукції, у т.ч. на африканському й азійському напрямках, диверсифікація джерел і маршрутів постачання енергоносіїв, залучення коштів міжнародних організацій та приватних інвесторів до проектів у сфері енергозбереження тощо.

З огляду на те, що в зовнішньому просторі довкола України сформувалися нові тенденції, які є джерелами значних загроз національній безпеці в частині забезпечення захисту державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону, ситуація, що склалася, потребує осмислення та внесення відповідних змін до основних документів у сфері національної безпеки і оборони: Закону України «Про основи національної безпеки України», Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України», Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», а також Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України.

ЗМІСТ

ВСТУП. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ	3
1. УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ БЕЗПЕКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	9
2. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	13
3. ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ.....	16
4. МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЇ З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ В РЕГІОНІ	20
5. КРИЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	30
6. ЗМІЦНЕННЯ ОБОРОННОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАТО В РЕГІОНІ.....	34
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	38

Наукове видання

Серія «Національна безпека». Випуск 6

ПАРАХОНСЬКИЙ Борис Олександрович
ЯВОРСЬКА Галина Михайлівна

**АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ
РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ:
ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Аналітична доповідь

Літературні редактори: *І. О. Коваль, І. С. Сандул*
Коректор: *І. С. Сандул*
Комп'ютерне верстання: *Є. Ю. Стрижеус*

Відповідальний за випуск: *І. О. Коваль*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел/факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,79.
Тираж 200 пр. Зам. №

ДП «НВЦ «Пріоритети»
01014, м. Київ, вул. Командарма Каменєва, 8, корп. 6
тел./факс: 254-51-51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3862 від 18.08.2010

Національний інститут стратегічних досліджень

Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД) – це базова науково-дослідна установа аналітико-прогнозного супроводження діяльності Президента України. Це мозковий центр, ключове завдання якого – не лише супроводжувати проекти програмних документів і рішень, а й ініціювати нові підходи до формування державної політики.

Основні завдання Інституту:

- науково-аналітичне супроводження діяльності Президента України;
- надання науково обґрунтованих рекомендацій з актуальних питань державної політики;
- організаційне, методичне та наукове супроводження підготовки проектів щорічних послань Президента України до Верховної Ради України;
- проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень;
- розроблення програмних документів і наукова експертиза проектів нормативно-правових актів;
- моніторинг регіональних проблем суспільного розвитку;
- участь у роботі громадських експертних рад, урядових комісій, робочих груп з підготовки програмних документів розвитку держави.

Наукові дослідження проводяться за основними напрямками:

- гуманітарний і політичний розвиток:
 - ▶ політичні стратегії;
 - ▶ гуманітарна політика;
 - ▶ державна правова політика;
- соціально-економічний розвиток:
 - ▶ економічна стратегія;
 - ▶ соціальна політика;
 - ▶ регіональний розвиток;
- національна безпека:
 - ▶ реформування сектору безпеки;
 - ▶ оборонна політика;
 - ▶ енергетична безпека;
 - ▶ техногенна та екологічна безпека;
 - ▶ інформаційна безпека;
- зовнішня політика та міжнародна безпека:
 - ▶ стратегічне партнерство

Інститут здійснює підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру й докторантуру з політичних, економічних, філософських наук у галузі «національна безпека». В Інституті діють дві спеціалізовані вчені ради із правом захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук.

Національний інститут стратегічних досліджень

Вул. Пирогова, 7-а
Київ 01030
Україна

тел.: +38 044 234 5007
факс: +38 044 234 4103

E-mail: info-niss@niss.gov.ua
<http://www.niss.gov.ua>

The National Institute for Strategic Studies

The National Institute for Strategic Studies (NISS) is a research institution that provides analytical and prognostic support to the President of Ukraine. It is a think tank, the key task of which is not only to facilitate the drafting of programmatic documents and decisions, but also to initiate new approaches to the formulation of national policies.

The Institute's Tasks are:

- conducting policy-relevant research and providing strategic analyses in all major areas of domestic and foreign policy;
- formulating policy options and proposing thoroughly researched recommendations on current issues of state policies;
- providing analytical and administrative support in drafting the Annual Addresses of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada (parliament);
- developing strategic documents and offering expert assessments of national policies, legislative acts and legal documents;
- monitoring the problems of regional social development;
- participating in public expert councils, governmental commissions and working groups in drafting program documents related to development of the country.

The research encompasses the following areas:

- humanitarian and political development:
 - ▶ political strategies,
 - ▶ humanitarian policy,
 - ▶ legal policy;
- socio-economic development:
 - ▶ economic strategy,
 - ▶ social policy,
 - ▶ regional development,
- national security:
 - ▶ security sector reform,
 - ▶ defense policy, energy security,
 - ▶ technogenous and environmental security,
 - ▶ information security,
- foreign policy and international security:
 - ▶ European integration of Ukraine,
 - ▶ strategic partnerships.

The Institute conducts highly qualified specialist training through its postgraduate courses on political, economic and philosophical sciences in the sphere of national security. There are two specialized academic councils with the right to award candidate and doctorate degrees.

National Institute for Strategic Studies

7-a Pyrogova Street
Kyiv 01030
Ukraine

Tel.: +38 044 234 5007
Fax: +38 044 234 4103

E-mail: info-niss@niss.gov.ua
<http://www.niss.gov.ua>

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ НОТАТОК